

Hovsep Hayreni: Hristiyan Halkları Yok Etmenin Son Halkası PONTOS RUM SOYKIRIMI Türkiye’de Tarihle Yüzleşmenin En Netameli Konusu

Posted on 25/05/2020

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu önceleyen 30 yılın (1894-1923) tarihi, bu toprakların kadim yerlileri olan Hristiyan halkların birbiri ardına yok edilmelerinin tarihidir. Bunun zirve noktasını oluşturan 1915 soykırımı, devletin bütün inkar çabalarına rağmen artık dünyaca tanınan bir gerçeklik olarak Türkiye’de de sorgulanıyor. Ama özellikle bu sürecin son halkası (1919’dan 1923’e) halen dokunulması daha zorlu bir tabu olarak kalıyor. Nedeni açık, çünkü kanlı tasfiyeyi tamamlayan ve binlerce yıllık halkların öz yurtlarındaki varlığını artık neredeyse bütünüyle sona erdiren şey milletçe gurur duyulan “Kurtuluş Savaşı” olmuştur. O efsanenin kendisiyle yüzleşmeden büyük tasfiyenin bu son aşamasını sorgulamak ve özellikle bu aşamanın kurbanı olan Pontos Rumlularıyla dayanışmak mümkün görünmüyor. Türkiye’yi yöneten geleneksel devletçi, Türk-İslamcı faşist kesimler yanında, kendini “sol, sosyalist, komünist, devrimci, demokrat, liberal” sayan muhaliflerin çok büyük bölümü de bugünlere kadar Kemalizmi savunma ve kayırma durumunda olduğundan, M. Kemal’in öncülüğünde sürdürülen soykırım ve insanlık suçları daha öncesine göre daha az sorgulanabilir oluyor.

Soykırımcı gelenek ve uygulamaların oradan Cumhuriyet tarihine taşınmış olması da ayrı bir olgu. Kuruluş sürecinde Pontos’u hedefleyen M. Kemal’in, ölümüne yakın da Dersim’i hedeflediği, her iki soykırımının bir numaralı sorumlusu olduğu biliniyor. Ne var ki, Kemalizme cepheden karşıtlık gösterebilen müstesna küçük çevreler dışında kimseler bu gerçekliği de sorun etmiyor. Yeni devletin kuruluşundan sonra asimilasyona karşı durduğu

için hedef haline gelen Kürtler de o kuruluş sürecine dokunmak istemiyor. Barışçı çözüm arayışının büsbütün tıkanıdığı günümüzde HDP'nin sözcüleri meclisteki muhataplarına o sürecin ve ilk meclisin hayali erdemlerini anlatıyor. Hal böyle olunca, 1919-23 arası dönem daha öncesine göre olduğu gibi, daha sonrasına göre de imtiyazlı ve kuruluş miti nedeniyle tartışılmaz durumdadır. Onun dokunulmazlığı sürdükçe, başka süreçler daha fazla eleştirilebilir olsa bile Türkiye'de tarihle yüzleşmenin hakkıyla yapıldığından söz edilemez.

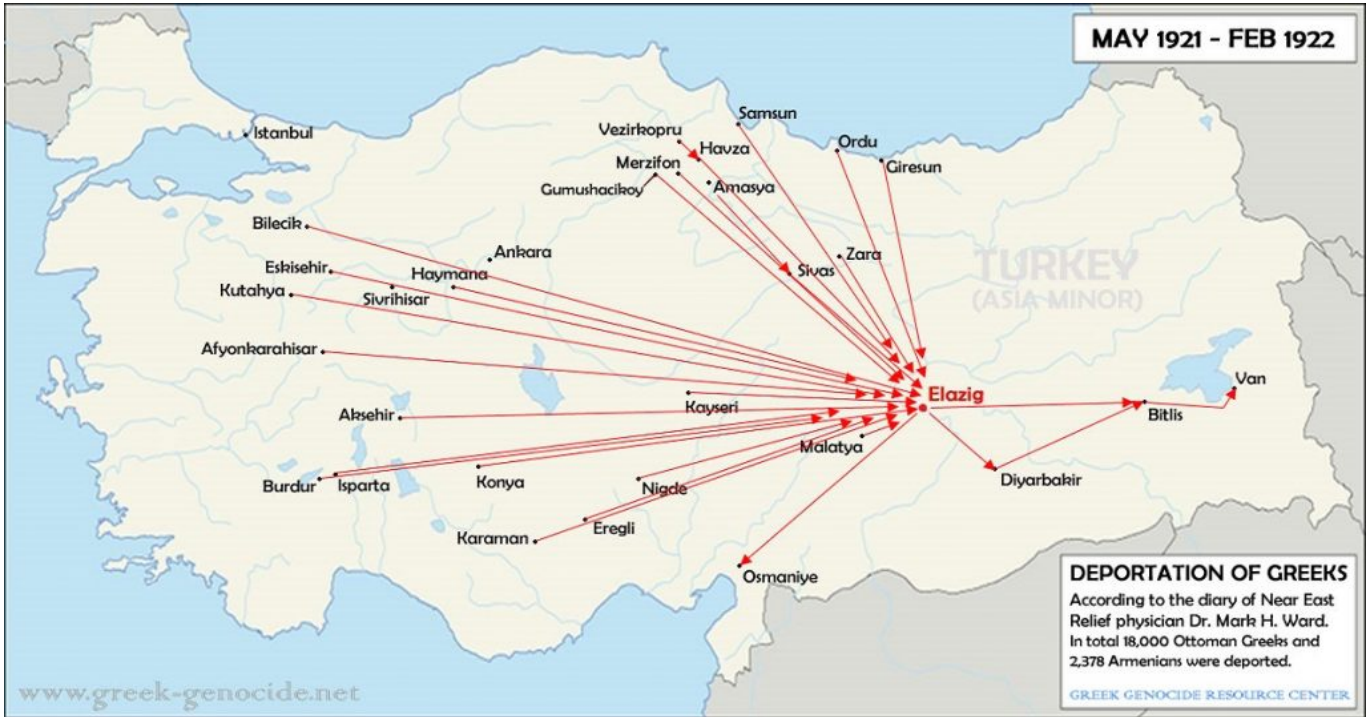
Hristiyan halkların tasfiyesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kayıplarının büyüdüğü aşamada Müslümanlık ve Türklük için Küçük Asya'yı tahkim etme düşüncesiyle gelişen bir

yönelimdi. Zihinsel plandan fiiliyata geçişi ülkenin doğu bölümünde özerklik kazanma ihtimali görülen Ermenilere karşı start almıştı. 19. yüzyılın son çeyreğinde gündeme gelen Ermeni halkının ulusal-demokratik talepleri Sultan Abdülhamit tarafından zulüm siyasetiyle karşılanmış, yaygın pogromların düzenlendiği 1894-96 yılları arasında yaklaşık 300 bin Ermeni katledilip bir o kadarı da Müslümanlaştırma ve göç ettirmeyle eritilmişti. Toptan imhanın düşünülmemeyeceği ya da fiilen mümkün olmayacağı o aşamada bu kısmi imhaya güdülen amaç, nüfus yoğunluğunun bulunduğu yerlerde Ermenileri azaltmak, zayıf düşürmek ve reform planlarını sabote etmek oluyordu.

Abdülhamit'in istibdad rejimine karşı "Hürriyet, adalet, müsavat" şiarıyla Ermeni ve Rumların desteğini alarak iktidara gelen ve fakat Türk-İslam şovenizmini yeni bir üslupla (Pan-İslamizm'den Pan-Türkizm'e doğru evrilen biçimde) sürdüren Jön-Türklerin İttihatçı kanadı, çok geçmeden gerçek yüzünü gösterecek olan 1909 Adana katliamını tertiplemiş, 1911-12'de Rumlara ve Ermenilere karşı çok yerde ticaret boykotu kampanyaları yürütmüştü. Ardından Balkan savaşındaki yenilginin şokuyla geride kalan toprakları Hristiyan halklardan temizlemek için gözünü karartan İttihat ve Terakki yönetimi 1913-1914 yıllarında Küçük Asya'nın batı bölümünde ve Doğu Trakya'da Rumlara yönelik çete saldırıları düzenliyor ve yer yer katliamlarla yüzbinlerin kaçıp göçmesini sağlıyordu. Bilahare savaş ortamının sunduğu cüretkarlıkla sınırsız genişlikte uygulanacak olan tehcir, daha bu yıllarda Rumlar ve Ermeniler için genel olarak düşünülen bir şeydi.

Nihayet Ermeni sorununda müdahil devletlerin dayattığı reform planını kabul etmeye mecbur kaldıktan sonra, aynı yıl ortaya çıkan dünya savaşını fırsat bilerek, hem bu yükümlülükten kurtulma ve Küçük Asya'yı homojen hale getirme, hem de mümkün olursa doğuya doğru yayılıp büyük Turan imparatorluğunu kurma amacıyla Almanya'nın yanında hararetli şekilde dünya savaşına dalan İttihat ve Terakki şefleri, 1915 ve onu izleyen yıllar zarfında yaklaşık 1,5 milyon Ermeni yanında 300 binden fazla Asuri-Kildani-Süryani ve 200 bin kadar da Rum'un kurban edildiği büyük bir soykırım organize etti. Bu dönem devletin önde gelen hedefi, kesin bir son vermek istediği Ermeni sorunu nedeniyle Ermeni halkı ve

Turan hayaline ulaşmak için yol temizliği kapsamında önceki yıl Urmiye tarafında kırmaya başladığı, sonra da Suriye sürgünlerinin yolu üzerinde eli değmişken tamamını halletmekte yarar gördüğü Asuriler olduğu için, Rumların ağırlıklı nüfusuyla baş etmek daha sonraya kalacaktı.

1915 Soykırımı denince çoğu zaman yalnızca Ermenilerin, bazen de onunla beraber Asurilerin yok edilişi hatırlanırken, Rumlar pek hatırlanmıyor. Bu eksikliği görüp gidermek ve dönemin kurbanları arasında Rumları da anmak gerekir. O büyük imha 1915 yılıyla sınırlı olmayıp sürgünlerin Suriye kamplarında eritildiği 1916 ve sonrasını da kapsıyordu. Doğu Pontos'un Rusların eline geçmesi ardından 1916-17 kışında girişilen Batı Pontoslu Rumların kısmi tehcir ve kırımını da bu sürecin bir gerçekliği idi. Muhtemelen o kadarını organize etmek çok zor olacağı için Marmara ve Ege bölgesindeki Rumlar tehcire dahil edilmemişti, ama Tekalif-i Harbiye uygulaması ile çokça soyuldukları gibi, seferberlikle askere alınan Rumlar da Ermeniler gibi Amele Taburları'nda ölesiye çalıştırılmış ve büyük bir bölümü doğrudan infazla değilse bile kasıtlı ölüme sürüklemenin çeşitli biçimleriyle kurban edilmişti.

1915'te bütün Ermeniliği hedef alan toplu sürgün ve katliamların bazı istisnalar dışında eş zamanlı olarak Rumları kapsamamış olması, 1915 soykırımını konu eden araştırmalarda onların ihmal edilmesine yol açan nesnel bir zemin olarak görülebilir. Ama öte yandan, 1915'in hedef toplulukları arasına giren Asuri halkların da çoğu zaman gölgede kalmasını dikkate alarak diyebiliriz ki, en büyük mağdur olarak kendi adalet talebini daha erken yükselten Ermenilerin diğer mağdurlarla dayanışmaya gereken önemi vermeyişi bu ihmalde ayrı bir etken olmuştur. Tabii, Asuri ve Rum topluluklarının adalet mücadelesine çok gecikmeli girmeleri ve dayanışma yönünden benzer zaaf lar göstermeleri de madalyonun diğer yüzü olarak görülmelidir.

Rumların daha büyük bölümünün İttihatçılığı sürdüren Kemalist hareket döneminde fiili hedef durumuna gelmesi ve Pontos Rumlarının bu kesitte soykırıma uğratılması, tabii ki önceki süreçten kopuk değildir. Büyük savaşta alınan yenilgi, İttihatçı şeflerin yurt dışına kaçması, mütareke şartlarının ülkedeki atmosferi değiştirmesi, bazı suçluların yargılanır olması, sürgündeki mağdurların kısmen yurtlarına geri dönmesi ve benzeri, o büyük tasfiye sürecinde kısa bir kesintiye yol açmıştır. Ama İttihatçıların İstanbul'da yitirdikleri otorite gücünü Samsun'dan Ankara'ya yeniden tesis etmeye başlamalarıyla, Hristiyan halkları bitirmeye dönük önceki plan kaldığı yerden sürdürülmüştür. Gerçeklik bu olduğu için, aradaki küçük kesintiye rağmen 1915'ten başlayıp 1923'e kadar uzanan kök kazıma hareketlerini bütünlüklü görmek ve Hristiyan halkların zincirleme soykırımı olarak değerlendirmek gerekir. Bu durumda Ermeni, Asuri ve Rum soykırımları yine kendi başına anma ve özel taleplere konu olmakla beraber, tümünden ayrıştırılması doğru olmayan bir seri yok etmenin parçaları olarak daha sıkı dayanışmaya ve ortak adalet davasına dönüştürülebilir, ki doğrusu da budur.

Bu sürecin ikinci etabına özet bir bakış yapmadan önce belirtmekte yarar var ki, Rusya'nın Ekim devrimi sonucu savaştan ayrılması nedeniyle doğu cephesinde mütareke anlaşması genel mütarekeden önce gündeme gelmişti. Henüz Rus askeri çekilmeden önce Osmanlı devletiyle Erzincan Mütarekesi'ni imzalayan Sovyet yönetiminin belli bir güvence oluşturduğu durumda, Batı Ermenistan ve Doğu Pontos bölgelerinde kıyıdan arta kalmış Ermeniler ve Rumlar geleceğe iyimser bakabiliyordu. Ancak nihayi bir barış antlaşmasını beklemeden, bu hassas bölgedeki Rus birliklerinin de tüm cephelerdeki gibi çekilmesi sonucu o mütareke şartları kağıt üzerinde kalıyor ve Türk saldırısının önü açılmış oluyordu. Böylece 1918 başlarında eski Osmanlı vilayetlerinden Erzurum, Trabzon, Bitlis ve Van'da olduğu gibi, savaştan önce Rusya'ya ait olan Kars-Ardahan bölgesinde de kanlı tasfiye devam etti. Ardından genel mütareke döneminde yurtlarına geri gelen Ermeniler ve ülke sınırları içinde kalabilmiş olan önemli sayıdaki Rumlar başta olmak üzere genel olarak

Hristiyan ulusların kalıntıları hedeflenmeye devam edilecekti.

Adana, Hacın, Antep, Maraş çevresini kapsayan Kilikya'da 1919 başlarından itibaren yeni bir yaşam kurmaya çalışan Suriye sürgününden dönmüş Ermeniler, Trabzon'dan Sinop'a kadar Karadeniz sahili ve iç kesimlerini kapsayan Pontos'ta çoğunlukla yerinde kalabilmiş ve kimi de sürgünden dönmüş olan Rumlar, aynı bölgedeki Ermeni kalıntıları, Rus sınırında yeniden işgal edilen yerlerin Ermenileri, batıda Yunan ordusunun çekilmesini takiben İzmir'in Rumları ve Ermenileri, ayrıca iç bölümde özerklik arayışı nedeniyle hedeflenen Koçgiri'nin Alevi Kürtleri bu sürecin kurbanları oldular. Ermeniler açısından 1915'in devamı veya son perdesi olan bu dönem (1919-1923 arası) Pontos Rumları için asıl soykırım süreci oldu. Bölgede binlerce yıllık geçmişi olan bu halk da yapılan tahminlere göre ilk evredeki kayıplarıyla beraber 350 bin civarında kırılıp bir kısmı Müslümanlaştırılarak eritildi. En sonu hükümetler arası mübadele anlaşmasıyla, 500 bin Müslüman muhacire karşılık büyük bölümü batı illerinden ve az bir kısmı yine Pontos'tan olan 1 milyon 250 bin Rum da Yunanistan'a göç ettirilerek Hristiyan halkların Küçük Asya ve Yukarı Mezopotamya'daki varlığı sona erdirildi. Batı Ermenistan, Pontos, Kilikya ve Anatolia isimli yurtlar artık tarihsel izleri de silinecek şekilde kendi kadim renklerinden arındırılarak iç edildi ve hepsinin yerine Anadolu denildi.

Büyük tasfiyenin bu son aşamasını gerçekleştirmek, yenilgi sonrası ülkeden kaçmış İttihatçı şeflerin izinden giden soykırım sabıkalı asker-sivil bürokratların ve Ermeni-Rum-Asuri mallarını yağmalayarak servetini büyüten Müslüman eşrafın vazgeçilmez önceliği idi. Savaş zamanı farklı görev alanlarında bulunduğu için şahsen soykırım fiillerine bulaşmış olmasa da, aynı zihniyet kodlarıyla o günlere gelen, kendisi de yeminli bir İttihatçı olan ve soykırım suçlularını Malta'dan kurtarmaya çalışıp onlarla beraber yeni Türkiye'yi kurmaya yönelik M. Kemal Paşa, kafa olarak Talat-Enver-Cemal Paşa'lardan farklı olmadığı gibi, bu süreçte onların eksik bıraktığı projeyi tamamlayan bir liderlik yaptı. Bir zamanlar yüzde 40'ı Hristiyan olan bir coğrafyayı neredeyse tamamen Türk-Müslüman kimliğine büründürmeyi başardı ve o halklara mezar edilmiş kadim yurtlar üzerine kurulan Türkiye isimli üniter devlet ile yapay şekilde oluşturulan Türk ulusunun da babası oldu.

Geçtiğimiz 23 Nisan günü, Kemalist hareketin örgütlenmesinde önemli bir aşama olan

TBMM'nin kuruluşunun yüzüncü yıl dönümüydü. Yenilgiyle çıkılan savaş sonrası mütareke koşullarına ister istemez boyun eğmiş Osmanlı hükümeti yerine Ankara merkezli yeni politik oluşuma meşruiyet kazandırmanın aracı olan bu meclis, İtilaf devletleriyle daha elverişli koşullarda anlaşma zemini bulmaya ve mümkün olabilen en geniş sınırlar üzerinde yeni bir Türkiye kurmaya çalışacaktı. Sonuçta bu amaca ulaşıldı ve Türkiye Cumhuriyeti adında yeni bir devlet kuruldu. Ama bu hiç de sonradan propaganda edildiği gibi “yedi düvele karşı” verilmiş “şanlı bir kurtuluş savaşı”nın ya da sol cenahta daha çok sevilen tabiriyle “tam bağımsızlık uğruna anti-emperyalist mücadele”nin ürünü değildi.

İstanbul'u işgal eden İngiltere'nin, Antalya'ya asker çıkartan İtalya'nın, Kilikya'ya asker gönderen Fransa'nın buraları kalıcı şekilde sömürge yapma niyeti olmadığı gibi, bu yabancı güçlere karşı hiç bir yerde seferberlik de yapılmamış ve çatışmaya girilmemişti. Bunun yegane istisnası olan Kilikya'da Kuvay-ı Milliyecilerin çatışma hedefi ise aslında Fransızlar değil, onun yanında bölgeye gelen Ermeni gönüllü birlikleriydi. Ermeni gönüllüler orada kendi halkının güvenliğini sağlamaya çalışırken, bölgeyi tekrar Ermenilerden temizlemek isteyen Türk kuvvetleri bir ölçüde zorunlu olarak Fransız askeriyle de çatışır, ama çok geçmeden Ankara'yla gizli anlaşmaya varan Fransızlar kendi güçlerini çekerken geride kalan Ermeni halkı yeni kırımlara uğrattılır. Gerek Fransız, gerekse İtalyan askeri geri çekilirken silahlarını Türklere hediye ederler. İtalya gibi İngiliz güçleriyle de hiç bir çatışma olmamıştır.

Kemalist hareketin bunlara karşı örgütlendiği büyük bir yalandır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Kuvay-ı Milliye'ler, Heyet-i Temsiliye'ler özellikle mal-mülk yağması yapan kişiler tarafından yerli Hristiyan halklara karşı kurulmuştur. Erzurum ve Sivas kongreleri gibi, Ankara'da kurulan meclisin de dışarıya verdiği mesaj; “Türk milli mücadelesinin İtilaf devletlerine karşı değil, ancak Anadolu'da Rumluk ve Ermenilik kurulmasına karşı olduğu” şeklindedir.

Kısaca Millici Türklerin parolası; yerli Hristiyan ulusların statü kazanma çabalarına karşı

savaş, Emperyalist devletlerle ise diplomasi ve uzlaşma olarak özetlenebilir. Onlar Ermenilerin ve Rumların belli bölgelerde bağımsızlık veya özerklik kazanma ihtimaline karşı seferber olurken, onlardan gaspetmiş oldukları maddi zenginlikleri elde tutabilmek ve bütün o bölgeleri mutlak Türk yurduna dönüştürebilmek için geride kalanların kökünü getirmeye and içmişlerdi. “Vatan savunması” dedikleri böyle bir şeydi.

M. Kemal'in 20 subayla birlikte İstanbul'dan bir vapurla Samsun'a gitmesi İngilizlerin verdiği vize sayesinde mümkün olmasına rağmen, resmi tarih bunu sonradan “Emperyalist işgale karşı savaşı örgütlemek için yapılan tarihi çıkış” efsanesine çevirmiştir. Önceleri kimsenin hatırına gelmeyen 19 Mayıs günü, 1936'da M. Kemal'in bir milat gibi ortaya atması ve dalkavuklarının da ertesi yıldan başlayarak kutlamaya konu etmeleri sonucu bir bayram haline getirilmiştir. İstanbul'da padişahın yaveri iken Meclis-i Mebusan'da alınan bir kararla yüksek askeri yetkiler verilip Samsun'a gönderilen M. Kemal'in neyle

görevlendirildiği de ilginçtir.

Samsun ve havalisinde Türk çetelerin Rum köylerine yönelik tecavüzleri o sıralar ciddi şikayet konusu olmuş, İngilizler bu duruma karşı Osmanlı hükümetinin müdahalesini istemiş ve bunun üzerine bölgede asayişin sağlama göreviyle M. Kemal Samsun'a gönderilmiştir. Fakat resmi görevinin tam tersine o daha bölgeye gelir gelmez mütecaviz çetelerin başı olan Topal Osman'ı himayesine alır, 1915 kırımındaki suçlarından dolayı hakkında verilen tutuklama kararını da padişah aracılığıyla kaldırarak daha cüretli hareket etmesine imkan sağlar ve Pontoslu Rumları temizleme işini onun tecrübeli ellerine emanet eder.

H. İzzettin Dinamo ve Falih Rıfki gibi önemli Türk yazarların tanıklığıyla Topal Osman'ı konu eden tarihçi Ayşe Hür ve başka araştırmacıların makaleleri bu canavar kişiliğin “mezarını kendine kazdırıp diri diri adam gömmek, vapur kazanlarında kömür yerine canlı adam yakmak” gibi dehşet verici etnik temizlik yöntemlerini yansıtmaktadır. Topal Osman ve çetelerinin canilikleri bölgede uzun yıllar anlatılagelen ve biz Ermenilerin de çocuk yaşta ninelerinden dinlediği şeylerdir. Mütareke döneminde düzenli orduları dağıtılmış olan Türkler yeniden ordu oluşturuncaya kadar alanda bu gibi “gayr-i mesul” kuvvetlerle etkili olmaya çalışmışlardır. Savaş yıllarında katliam korkusuyla binlercesi dağlara sığınmış olan Pontoslu Rumlar yavaş yavaş normal hayata dönerken bu çetelerin taciz ve yağma hareketleriyle karşılaşmış, Kemalist örgütlenmeyle beraber bu saldırganlık dizginsiz katliamlara dönüşmüştür. Bu durum karşısında direnişçi Rumların yer yer yine dağa çıktıkları ve mukavemet gösterdikleri de olmuştur. Sakin köyleri ateşe verip kırma uğratmak kolay olsa da, direnişin olduğu yerlerde kendi tabirleriyle “Pontos ocağını söndürmek” daha büyük güç gerektirmiştir.

Tamer Çilingir'in belgelere dayalı geniş incelemesi gösteriyor ki, eski 3. Kolordunun lağvedilmesiyle 9 Aralık 1920'de kurulan Merkez Ordusu tam da bu ihtiyaç temelinde antik Pontos'un başkenti olan Amasya'da konumlandırılmıştı. Bu ordunun başına geçirilen Sakallı Nurettin Paşa da gaddarlıkta Topal Osman'la yarışan biriydi. Bu ikili Pontos'un yanı sıra Koçgiri'nin ocağını da söndürmede aşırılıklarıyla nam salacak, Ankara meclisinde bir nebze vicdanlı olan mebuslar bunların gemlenmesi için çaba göstermeye mecbur kalacaktı. Fakat Merzifon Koleji gibi bir eğitim ve kültür ocağının "fesat yuvası" diye hedef yapılmasından tutalım yüzlerce kişinin darağacına çekilmesine, yüzlerce köyün içindeki nüfusuyla yakılıp yıkılmasına, bütün Pontos şehirleri ve köylerinden Rumların güneye doğru tehcire çıkarılması ve çok uzaklara gidmeden yollarda katledilmelerine varan uygulamalar tıpkı 1915'te olduğu gibi hayata geçirilecek, Sakallı Nurettin'in biraz kenara alınması ardından onun yardımcısı Cemil Cahit Paşa komutasında 1923 şubatına kadar sürdürülen imha eylemi Rum nüfusun büyük bölümünü kırarak, Müslümanlaşan bir kısım dışında geriye kalan da mübadeleyle Yunanistan'a yollanacaktı.

M. Kemal'in Samsun'a gönderilme gerekçesinin tam tersi yönde seyreden icraatine bakarak, bu işin içinde ona vizeyi veren İngilizlerin de farkına varıp göz yumduğu bir oyun olduğunu düşünmek hiç yersiz olmaz. Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferid'in M. Kemal gibi bir İttihatçıyı büyük yetkilerle oraya gönderirken bir süredir zaten örgütlenmekte olan ganimetçi ve sabıkalı çevrelere güç kazandıracaklarını bilmiyor olmaları düşünülemez. Sürece ilişkin değerlendirmesinde buna dikkat çeken tarihçi Raymond Kevorkian, onların bu yolla Paris'teki müzakereler için ellerini güçlendirmeyi umdukları yorumunu yapıyor. O günlerde (15 Mayıs 1919) yine İngilizlerin yönlendirmesiyle Yunan ordusunun İzmir'e çıktığı dikkate alınır, bir tarafta tehdit yaratıp Türklerin savunma meşruiyeti kazanmasına ve Küçük Asya'da hummalı şekilde örgütlenmesine yol açtıktan sonra, isteksizce sahaya sürülmüş Yunanlıları çekilmeye zorlamak ve stratejik çıkarlar temelinde Türklerle anlaşmak şeklinde özetlenebilecek bir senaryo adeta danışıklı sahnelenmiş gibidir.

Baştan planlı olmasa bile bu yönlü bir gidişatı süreç içinde gören İngiltere'nin Pontos'ta Rum soykırımına göz yumduğu kesin olarak söylenebilir. Trajik gelişmeleri müdahalesiz izlemiş ve Hristiyan temizliğinin son safhasına açıkça yol vermişlerdir. M. Kemal'in Samsun ve ötesinde soyunduğu rolün görülmesi üzerine şeklen nota vermeleri, onunla İstanbul arasındaki iplerin kopması ardından yine gelişmeleri seyretmeleri hep bir mizansen izlenimi veriyor. İnsanlık suçlarına ve kitlesel trajedilere izin vermeme duyarlılığı olsa mütareke hükümlerine dayanarak daha baştan böyle bir oyuna meydan vermeyip Karadeniz sahillerine kendi donanmalarıyla çıkartma yapabilirlerdi. Ama ne getireceği belli olmayan parçalı bir coğrafya yerine kendi içinde homojenlik sağlayan büyükçe bir Türkiye'yi tek olarak kendilerine bağlamak daha hesaplı görülmüştür. Kemalistlerin eş zamanlı olarak ilişkide buldukları Sovyet yönetimi de, yanı başında emperyalizmin üssüne dönüşecek bir devlet yerine kendisiyle -artık nereye kadar olursa- dostluk içinde ve hiç değilse tarafsız bir devletin oluşmasını ümit ederek, dünya savaşı içindeki soykırım uygulamalarına benzer bir pratiğin bu defa da Pontos illerinde hayata geçirildiğini göre göre pragmatik davranıp Kemalist yönetime desteğini sürdürmüştür. Sonuçta kurulan o devletin yine de emperyalizmin ileri karakolu haline gelmesi bu işin ayrı bir ironik yanıdır.

Dönemin uluslararası konjonktürünü belirleyen İngiltere ile Sovyetler Birliği arasındaki bilek güreşinin farkında ve işgal ettiği yerin jeo-politik öneminin de ayrımında olarak her iki büyük güç arasında kendi lehine avantaj sağlayacak diplomasi taktikleri izleyen Ankara, aynı anda her ikisinden destek bulmuş, ama esas ve kalıcı ittifakı İngiltere ile yaparken Sovyetlerle dostluğu takiyeci biçimde kullanmıştır. Kemalistler için Sovyet dostluğunun iç temizlik bakımından askeri planda gücüne güç katması yanında daha önemli işlevi, İngiltere ve müttefikleriyle diplomatik pazarlıkta elini güçlendirmesi olmuştur. Bu manevralar içerde kanlı tasfiyenin tamamlanmasını kolaylaştırırken dışarda da Sevr'i hükümsüz kılıp Lozan'a giden yolu açmıştır. Özeti bu olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş hikayesi, daha önce ve bu süreçte işlenen soykırımların utancıyla yüzleşmekten kaçınmak ve yeni ulusal inşaya manevi zemin yaratmak üzere sahte bir kahramanlık destanına dönüştürülmüştür.

Osmanlı'nın mirasını gururla savunan, onun sabıkalı son dönem kadrolarıyla dolu olan ve ondan kalma dış borçlar ile çeşitli yükümlülükleri de üstlenen bu devlet, ne var ki hilafet ve saltanatı sürdürmeyip daha çağdaş bir görünüm kazanmayı tercih etmekle o geçmişten uzaklaştığı yolunda bir yanılısama yaratabilmiş, böylece kendinden önceki ve hatta kendi kuruluş aşamasındaki insanlık suçlarının hesabını vermek zorunda değilmiş gibi bir rahatlığa da ulaşmıştır.

Aslında ona bu rahatlığı peşinen sağlayan şey; mütareke sürecinin başında Osmanlı devletini savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan sorumlu tutarak uluslararası bir mahkemede yargılamaya niyetlenmiş olan İngiltere'nin, bir yerde İstanbul hükümetini etkileyip onun daha vahim sonuçlardan kaçınmak için bir kısım suçluları yargılamasına da vesile olduktan sonra, bizzat kendi katkısı sonucu ortaya çıkan Ankara merkezli yeni alternatifle anlaşmayı çıkarına uygun görerek o davayı bütünüyle yüz üstü bırakması, Malta'daki tutukluları salıvermesi ve defteri kapatması olmuştur.

Öte yandan Sovyetlerin sağladığı benzer bir rahatlık söz konusudur. Ekim devrimiyle savaştan çekildiği aşamada Osmanlı devletinin Ermeni ulusuna karşı işlediği toplu kıyım

suçlarını kınayan ve Batı Ermenistan'ın o an itibariyle Rus denetiminde olan bölümünde Ermeni ulusunun kendi kaderini tayin hakkını kullanabilmesine imkan verecek geri dönüş, yeniden yerleşim ve düzenlemeler yapıncaya kadar güvenlik amaçlı bir tür garantörlük yapmayı benimseyen Sovyet yönetimi de, ne yazık ki bu tavrında tutarlı davranmayı bölgedeki askeri gücünü erkenden geri çekerek Karabekir'in komutasındaki Türk ordusunun Doğu Ermenistan sınırlarına kadar dayanmasına imkan verdiği gibi, bilahare soykırım sabıkalı İttihatçı şeflere kucak açmaktan tutalım M. Kemal liderliğindeki harekete sınırsız destek vermeye kadar bir dizi ilkesiz ve pragmatik tavırla onların normalde kaybedeceği alanlarda soykırımı sürdürerek yeniden egemenlik sağlamasına dayanak olmuştur.

Bu şekilde ortaya çıkabilen yeni devletin yeni ve temiz bir sayfa olmadığı son derece açıktır. Öyle bir sayfa, ancak önceki dönemin suçlarının sorgulandığı, adaletinin sağlandığı ve imha edilmiş halklardan geriye kalanların yurtlarında özgürce yaşamalarına imkan tanındığı taktirde sözkonusu olabilirdi. Türkiye'de sorgulamasız kalan ve 1970'lerin başında İbrahim Kaypakkaya tarafından belli bir eleştiriye tabi tutulması dışında (ki onun da bugünkü derya gibi bilgiler ışığında artık yeterli görülemeyeceğini belirtmek gerekir) genel olarak solun da, Kürt ulusal hareketinin de desteğiyle dokunulmazlığını sürdüren o kuruluş miti, artık tutarlı demokrat olmayı önemseyen herkes tarafından sorgulanmalı ve bunca zaman gölgede kalan Pontos Rum soykırımı ve genel olarak 1913'ten 1923'e on yıllık Helen etnik temizliği de tarihle yüzleşmenin ciddi bir konusu olmalıdır.

Bu alanda belli başlı çalışmaların öncelikle Rum aydınları tarafından yapılmış olması çok doğaldır. Türkçe okuyucu için konuyu daha kapsamlı şekilde gündeme getiren ise Tamer Çilingir'in Pontos Gerçeği isimli kitabı, Yunanca bazı kitapların çevirileri ve Sait Çetinoğlu ile başka bir kaç araştırmacının makaleleri oldu. Benzer çalışmalar derinleştirilip yayılarak dünyada ve Türkiye'de bu soykırımın gerçekliği de Ermeni ve Asuri soykırımlarıyla birlikte adalet mücadelesine dönüştürülmeli, en önemlisi bütün bunlar ve daha genel olarak Cumhuriyet tarihindeki soykırım, katliam ve pogromları da kapsayan adalet arayışları birlikte yürütülmelidir. Bu birlikteliğin tutarlı ve güven verici olması ise, sonraki katliam

mağdurlarının Kemalizmle olan karşılıksız gönül bağıını artık kopartmalarına ve kiminde daha gerilere uzanan Türk-İslam gericiliğiyle göbek bağıını kesip atmalarına bağlıdır.

Pontos soykırımına Merzifon Koleji'nden tanıklık eden B. A. Hayguni isimli yazarın 1924 yılında Atina'da yayınlanmış Ermenice kitabından özlü bir derleme ve çeviri yapmaktayım. Bu makaleyi onun girişi olarak düşünmüştüm, ama uzayınca planı değiştirmek zorunda kaldım. Onu tamamlayınca ayrı olarak sunacağım. Böylece Topal Osman çeteleri ve Merkez Ordusu güçlerinin Merzifon, Amasya, Samsun havalisinde yürüttükleri "Kurtuluş Savaşı"nın karakteri biraz daha somutluk kazanır ve sorgulamaya katkı olur diye umuyorum.

Hovsep Hayreni

25 Mayıs 2020